

ΠΕΤΡΟΣ Κ. ΣΑΜΣΑΡΗΣ
Φιλολόγος - Αρχαιολόγος

ΑΝΕΚΔΟΤΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΤΥΜΒΙΑ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΣΙΔΗΡΟΚΑΣΤΡΟ ΣΕΡΡΩΝ

Όταν τόν Ιούνιο τοῦ 1994, στά πλαίσια τῶν ἐρευνητικῶν τοπιογραφικῶν μου ἐξερευνήσεων στό νομό Σερρῶν, ἐπισκέφτηκα γιά πολλοστή φορά τήν πρωτεύουσα τῆς Σιντικῆς, δέ φαντάστηκα ὅτι θά βρισκόμουν καί πάλι σέ τόσο σύντομο χρονικό διάστημα μπροστά σέ δεύτερο¹ ἀνέκδοτο ἐνεπίγραφο μνημεῖο².

Ἡ ἐλληνική αὐτή ἐπιγραφή ἀποκαλύφθηκε τό 1978 στή θέση «Κρού Νερό»³, 1 χλμ. ΒΑ τῆς πόλης τοῦ Σιδηροκάστρου (Σχέδ. 1), κατά τίς ἐργασίες ἀνέγερσης τῶν κτηριακῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ ὑπαίθριου χώρου τοῦ ἀναψυκτηρίου τῶν πισίνων. Ἀπό τότε κοσμεῖ τόν κῆπο πρός τέρψη τῶν πελατῶν καί τῶν λουομένων.

Πρόκειται γιά ἕναν, σχεδόν ἀκέραιο, ἐνεπίγραφο ἐπιτύμβιο βωμό⁴ μέ ἐπίκρανο (ῦψους 0,30 μ.) καί δάση (ῦψους 0,18 μ.) (εἰκ. 1). Ὁ ὀγκώδης μονολιθικός του κορμός, συνολικοῦ ῦψους 0,93 μ., εἶναι λαξευμένος σέ ντόπιο γκριζωπό, σχετικά λεπτόκοκκο, μάρμαρο. Ἀπό τό βωμό ἔχουν καταστραφεῖ

1. Εἶχε προηγηθεῖ, πέντε χρόνια πρίν, ὁ ἐντοπισμός στήν κορυφή τοῦ λόφου τῆς σύγχρονης μονῆς τῶν Ἁγίων Κηρύκου καί Ἰουλίττης, δύο χιλιόμετρα ἀνατολικά ἀπό τήν πόλη, μιᾶς πολύ ἐνδιαφέρουσας γιά τήν ἱστορία καί τήν τοπογραφία τῆς περιοχῆς ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς τοῦ 4ου/3ου αἰ. π.Χ., χαραγμένης σέ ἀπλή μονολιθική στήλη· βλ. Π. Σαμσάρη, Ἀνέκδοτη ἀναθηματική ἐπιγραφή ἀπό ἀρχαία πόλη τῆς Σιντικῆς, «Μακεδονικά» 28 (1992) 101-110, πίν. 1-8.

2. Ἡ βοήθεια τοῦ φίλου Γιώργου Ἀψηλίδη γιά τόν ἐντοπισμό τῆς ἐπιγραφῆς ὑπῆρξε σημαντική· γι' αὐτό τόν εὐχαριστῶ καί ἀπό τή θέση αὐτή.

3. Ἡ θέση βρίσκεται δίπλα στήν ἀνατολική ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Κρουσοβίτη, πολύ κοντά στίς δόριες ὑπώρειες τοῦ λόφου «Ἰσάρι», ὅπου τό γνωστό βυζαντινό κάστρο.

4. Ὁ τύπος αὐτός, γνωστός μέ τήν ὀνομασία «μακεδονικός», εἶναι διαδομένος ἀπό τά ἐλληνιστικά ἀκόμη χρόνια. Οἱ ἐπιτύμβιοι βωμοί τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων ἔχουν μεγάλες ὁμοιότητες στήν ἀρχιτεκτονική τους διαμόρφωση μέ τούς ἀντίστοιχους ρωμαϊκοὺς βωμούς.

οί γωνίες τῆς βάσης, ἡ μισή σχεδόν πάνω ἐπιφάνεια τοῦ ἐπικράνου (εἰκ. 2) καί μεγάλο (0,53 μ.) τμήμα τῆς πίσω δεξιᾶς γωνίας του (εἰκ. 3). Οἱ ἀποκρούσεις αὐτές προκλήθηκαν, σύμφωνα μέ πληροφορία τοῦ ἰδιοκτήτη τοῦ χώρου, ἀπό τό σκαπτικό μηχανήμα κατά τή διάρκεια τῆς ἐκσκαφῆς· τά ἀποτμήματα χρησιμοποιήθηκαν ὡς οἰκοδομικό ὑλικό στή θεμελίωση τοῦ νέου κτηρίου.

Τό πρόσωπο καί τά πλευρά (εἰκ. 4) τοῦ βωμοῦ ἔχουν λειανθεῖ καλά ἀπό τόν ἀρχαῖο λιθοξόο μέ τή χρήση πλατιᾶς σμίλης, ἐνῶ ἡ πλάτη (εἰκ. 5) καί ἡ κάτω ἐπιφάνεια τῆς τετράγωνης (διαστ. 0,45X0,46 μ.) βάσης, ὅπου στηρίζεται, ἔχουν ἀφεθεῖ ἄπεργα (ξεχοντρισιμένα μέ τυπίδα). Τό πάχος δέν ξεπερνᾶ τά 0,36 μ. Τό πλάτος ποικίλλει, παρουσιάζοντας τή συνηθισμένη ἐλαφρά μείωση⁵ ἀπό τό κάτω τμήμα (0,50 μ.) πρὸς τό πάνω (0,42 μ.). Παρόμοια ἀπόκλιση σημειώνεται καί στόν κάθετο ἐπίπεδο κορμό της (ῥυψος 0,46 μ.), ὅπου τά 0,38 μ. ἀμέσως μετά τή βάση περιορίζονται σέ 0,33 μ. κάτω ἀπό τό ἐπίκρανο.

Στό κέντρο τῆς πάνω ὀριζόντιας ἐπιφάνειας τοῦ ἐπικράνου ἀνοίγεται ἀβαθῆς (0,05 μ.) ὀρθογώνιος ἀκατάξεστος τόρμος πού ἀπό τίς ἀποκρούσεις ἔχει ἀπομείνει μόνο στό ἡμισύ του (σως. διαστ. 0,08X0,13 μ.). Περιβαλλόταν ἀπό πλαῖσιο πλάτους 0,15 μ. Χρησίμευε πιθανόν γιά τή γόμφωση κάποιου ὑπερκείμενου μέλους, πού ἡ μορφή καί τό εἶδος του παραμένουν μέχρι σήμερα ἄγνωστα.

Ἀμέσως κάτω ἀπό τό ἐπίκρανο ἀρχίζει τό κείμενο (εἰκ. 6) τῆς πεντάστιχης ἐπιγραφῆς, πού δένει ἀρμονικά μέ τήν ἀρχιτεκτονική τοῦ μνημείου. Οἱ στίχοι της εἶναι χαραγμένοι προσεκτικά σέ εὐθεῖες γραμμές. Ὁ τελευταῖος ἀφήνει κενό ἀπό τή βάση κατά 0,13 μ. Τά γράμματα εἶναι ἀποτυπωμένα μέ ἀβαθῆ (0,003 μ.) χάραξη. Τό ῥυψος τους στούς τέσσερις πρῶτους στίχους κυμαίνεται ἀπό 0,017-0,04 μ. καί τό πλάτος τους ἀπό 0,011-0,056 μ. Ὁ τελευταῖος μόνο στίχος παρουσιάζει ἀνομοιομορφία τῶν γραμμάτων ὡς πρὸς τό ῥυψος τους (0,045-0,073 μ.) καί ὡς πρὸς τό πλάτος (0,025-0,053 μ.). Τά μεσοδιαστήματα ποικίλλουν ἀπό 0,003-0,023 μ. καί τά μεσοδιάστιχα ἀπό 0,011-0,048 μ.

Οἱ τέσσερις πρῶτοι στίχοι καταλαμβάνουν ὀλόκληρο σχεδόν τό διαθέσιμο πλάτος τοῦ ἐλεύθερου κορμοῦ, ἀφήνοντας ἐλάχιστα κενά ἀπό τόν ἀριστερό (0,006-0,017 μ.) καί τό δεξιό (0,004-0,044 μ.) κρόταφο. Ἀντιθέτως, ὁ πέμπτος στίχος ἀπέχει ἀπό τόν ἀριστερό κρόταφο κατά 0,052 μ. καί ἀπό τό δεξιό κατά 0,026 μ.

5. Πρὸβλ. Π. Σαμσάρη, ὅπ., σ. 101.

Τὸ λιτό κείμενο τοῦ ἐπιτύμβιου μνημείου θά μπορούσε νά διαβαστεῖ σέ μικρογράμματη μεταγραφή ὡς ἑξῆς:

Ἄβροκόμ(α)ς Ἀντιγό-
νου, Τορκῶ τῶ π-
ενθερ<ι>δε<ι>, μν[ή]-
μης χάριν
5 Θουβλα

Τὸ ἐνεπίγραφο ἐπιτύμβιο μνημεῖο εἶναι ἀκόσμητο καί δέ διαθέτει ἐπίσης ἐσωτερικό στοιχεῖο χρονολόγησης· γι' αὐτό ἡ χρονολόγηση εἶναι δυνατή μόνο μέ βάση τή μορφή τῶν χαρακτήρων του. Τά γράμματα, μολονότι δέν ἔχουν τοποθετηθεῖ στοιχηδόν, εἶναι φροντισμένα, σχεδόν τετράγωνα, καί φέρουν ἀκρέμονες (arices). Σέ ὀρισμένα μάλιστα ὑπάρχουν συμπλοκές γειτονικῶν γραμμάτων, ὅπως στά ΜΣ, ΝΤ (στ. 1) καί ΗΣ (στ. 4). Τό Α ἔχει τήν ὀριζόντια ἐσωτερική κεραία τεθλασμένη, ἐνῶ τό Ο ἀποτυπώνεται διπλά, στρογγυλό καί ρομβοειδές. Τό Ω εἶναι ἐπισυρμένο, τό Σ τρισκελές στίς συμπλοκές καί τό Ε γωνιῶδες. Οἱ λοξές κεραῖες τοῦ Υ εἶναι ἀνοικτές καί ἐλαφρά κυρτές, ἐνῶ ἡ κατακόρυφη κεραία τοῦ Κ ξεπερνᾷ σέ ὕψος τίς δύο λοξές του. Ἀνισότητα ὑπάρχει, τέλος, καί στό μέγεθος τῶν γραμμάτων, ἀφοῦ τό Ο καί τό Ω σχηματίζονται μικρότερα ἀπό τά ὑπόλοιπα.

Μέ βάση ἔτσι τήν τυπολογία τῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή εἶναι δυνατό νά χρονολογηθεῖ στό 2ο αἰ. μ.Χ.

Στ. 1. Ἡ ἀναγραφή τοῦ ὀνόματος Ἄβροκόμας⁶, στήν ὀνομαστική πτώση τῆς δωρικῆς διαλέκτου, ἀκολουθεῖ τόν τύπο τῶν πρώιμων ἐπιτύμβιων μνημείων. Ἀναφέρεται στό δωρητή συγγενῆ πού ἐπιμελήθηκε τήν κατασκευή τοῦ μνημείου γιά ἀνάμνηση. Ἡ ἐτυμολογία τοῦ σύνθετου ἀνθρωπωνυμίου μπορεῖ νά ἀναζητηθεῖ στίς λέξεις ἀβρός (=τρυφερός, λαμπρός, ἀπαλός)⁷ καί κόμη. Ὄνομα ἑλληνικό⁸

6. Γνωστός ἐπίσης καί ὁ τύπος Ἄβροκόμης στήν ἰωνική διάλεκτο, βλ. I. Bekkeri, *Anecdota Graeca*, vol. I, Berolini 1814, σ. 322.

7. Βλ. I. Bekkeri, ὅ.π., σ. 322. Ὁ V. Georgiev, *Contribution à l'étude de l'étymologie grecque, «Linguistique Balkanique»* 1 (Sofia 1959) 69 ἀποδίδει στό ἐπίθετο ἀβρός τίς ἔννοιες τοῦ μεγάλου, δυνατοῦ, εὖρωστου, χοντροῦ, ἀφθονου, ἐτυμολογώντας το ἀπό τά ἀρχαῖα ἑλληνικά ρήματα ἀδρόω, ἀδρύνω, ἐνῶ παράλληλα ἀναζητεῖ σλαβική συγγένεια. Ἐπίθετο πού χαρακτηρίζει τό θεό Διόνυσο, βλ. *Eudocidae Augustae, Violarium*, ἐκδ. I. Flach, Lipsiae 1880, CCLXXII, 123: «Ἄβροκόμην, ἀγροῖκον, αἰδίμον, ἀγλαόμορφον». *Anthologia Graeca*, tom. III, München 1958, σ. 320, IX, ἀρ. 524, 2: «Μέλπωμεν βασιλῆα φιλεῖον, εἰραφιώτην, /ἀβροκόμην, ἀγροῖκον, αἰδίμον...».

8. Ὁ G. Mihailov, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, vol. I, Serdicae 1970, σ. 448 ἀποδίδει στό ὄνομα ἱρσνική προέλευση.

συναντᾶται καί στούς Πέρσες⁹, σύμφωνα μέ τίς φιλολογικές μαρτυρίες¹⁰. Οἱ ἐπιγραφικές πηγές μαρτυροῦν τήν παρουσία τοῦ ὀνόματος στήν Ἀθήνα¹¹, ἀπό τό 346/5 π.Χ., στή Σάμο¹², καθώς καί στήν περιοχή τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας¹³. Ἀπό τή Μακεδονία γνωστό εἶναι μόνον ἓνα παράδειγμα¹⁴.

Στ. 1-2 Ἀντιγόνου: Τό πατρωνυμικό σέ γενική πτώση συνοδεύει, ὅπως συνήθως, τό ὄνομα τοῦ δωρητῆ. Ὄνομα ἱστορικό καί καθαρά ἐλληνικό, πού

9. Ὁ ἓνας ὑπῆρξε γιός τοῦ Δαρείου, σύμφωνα μέ τόν Ἡρόδοτο, καί ὁ ἄλλος σατράπης τοῦ Ἀρταξέρξη, βλ. Photii Patriarchae, Lexicon, ἐκδ. Ch. Theodoridis, vol. I, Berlin/New York 1982, σ. 13, ἀρ. 54: «Ἀβροκόμας ὄνομα κύριον. σατράπης δ' ἦν Ἀρταξέρξου τοῦ/ Περσῶν βασιλέως». Ἀρποκράτους, Suidae Lexicon, ἐκδ. E. Bekkeri, Berolini 1854, σ. 8: «Ἀβροκόμας. οὗτος σατράπης ἦν Ἀρταξέρξου τῶν Περσῶν βασιλέως». Πρβλ. ἐπίσης W. Pap' es, Wörterbuch der Griechischen eigenamen, vol. I, Braunschweig 1863, στή λ. Judeich, R.E., tom. I¹, Stuttgart 1893, στή λ.

10. Ἡροδότου, VII, 224: «... ἐν δέ δή καί Δαρεῖον δύο παῖδες./ Ἀβροκόμης τε καί Ὑπεράνθης, ἐκ τῆς Ἀρτάνεω θυγατρὸς Φραταγούνης γεγονότες Δαρεῖω...». Πά τόν ὀμώνυμο σατράπης τοῦ Ἀρταξέρξη κάνει λόγο ὁ Ξενοφῶντας, Κύρου Ἀνάβασις, I, 3, 20: «ὁ δ' ἀπεκρίνατο ὅτι ἀκούει Ἀβροκόμαν ἐχθρόν ἄνδρα ἐπὶ τῷ Εὐφράτῃ ποταμῷ εἶναι, ἀπέχοντα δώδεκα σταθμούς»· I, 4, 3: «ἐνταῦθα καί οἱ παρά Ἀβροκόμα μισθοφόροι Ἕλληνες ἀποστάντες ἦλθον παρά Κύρον τετρακόσιοι ὀπλίται καί συνεστρατεύοντο ἐπὶ βασιλέα»· I, 4, 5: «... καί διασόμενος τοὺς πολεμίους εἰ φυλάττειεν ἐπὶ ταῖς Συρίαις πύλαις, ὅπερ ᾤετο ποιήσειν ὁ Κύρος τόν Ἀβροκόμαν, ἔχοντα πολύ στρατεύμα. Ἀβροκόμας δέ οὐ τοῦτ' ἐποίησεν...»· I, 4, 18: «οἱ δέ Θασακηνοὶ ἔλεγον ὅτι οὐλύπωθ' οὗτος ὁ ποταμός διαβατός γένοιτο περὶ εἰ μὴ τότε, ἀλλὰ πλοίοις, ἃ τότε Ἀβροκόμας προΐων κατέκαυσεν, ἵνα μὴ Κύρος διαθῆ»· I, 7, 12: «τοῦ δέ βασιλέως στρατεύματος ἦσαν ἄρχοντες καί στρατηγοὶ καί ἡγεμόνες τέτταρες, τριάκοντα μυριάδων ἕκαστος, Ἀβροκόμας, Τισσαφέρνης, Γωδρύας, Ἀρδάκης». Ἰσοκράτους, Πανηγυρικός, 4, 140: «οὐκ ἐκεῖνος μὲν ἐπὶ τόν πόλεμον τοῦτον κατέπεμψε τοὺς εὐδοκιμωτάτους Περσῶν, Ἀβροκόμαν καί Τιθραύστην καί Φαρνάβαζον...». Ἀπό τό λεξικό, τέλος, Σοῦδα, ἐκδ. A. Adler, vol. I, pars III, Lipsiae 1933, σ. 495, 25 ἔχουμε τήν πληροφορία ὅτι ὁ «Ξενοφῶν, Ἐφέσιος, ἱστορικός. Ἐφεσιακά· ἔστι δέ ἐρωτικά/ βιβλία ἑ περὶ Ἀβροκόμου καί ὁ Ἀνθίας».

11. Βλ. O. Osbone - S. Byrne, A Lexicon of Greek Personal Names, vol. II, Oxford 1994, στή λ.

12. Βλ. D. Ohly, Die Göttin und ihre Basis, AM 68 (1953) 25-50.

13. Βλ. IG, IV, ἀρ. 8489. L. Robert, Les inscriptions grecques de Bulgarie, «Revue de Philologie» 33 (1959) 236: Νεικοροτις (?) (Νεικερωτις?) Ἀβροκόμα, / Ἀβροκόμας Φιλοξένου. G. Mihailov, ὅ.π., σ. 198, ἀρ. 206. Μία ἀκόμη, τέλος, ἐπιγραφή πού μνημονεύει τό ὄνομα: Θεοῖς καταχθονίοις/ Ἀγαθῆινος Ἀβροκόμα τῷ ἀσυνκρίτῳ φίλῳ προέρχεται ἀπό ἄγνωστο τόπο, βλ. IG, IV, ἀρ. 6867.

14. Λατινική ἐπιγραφή ἀπό νεκρόπολη κοντά στοὺς Φιλίππους: Abrocomae / Caesi Victoris / Niger actor, βλ. P. Perdizet, Voyage dans la Macédoine Première, BCH 21 (1897) 530-531.

ἔγινε διάσημο στήν πιό λαμπρή περίοδο τῆς ἱστορίας τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου, ἦταν πλατιά διαδομένο ὄχι μόνο στόν ἠπειρωτικό χῶρο¹⁵ τῆς Ἑλλάδας, ἀλλά στό νησιωτικό καί στήν Κυρηναϊκή¹⁶. Ὁ ἀντίστοιχος τύπος τοῦ θηλυκοῦ του εἶναι Ἀντιγόνα.

Στ. 2. *Τορκω*. Ἡ παράθεση τοῦ ὀνόματος τοῦ τιμώμενου νεκροῦ, δίπλα ἀκριβῶς ἀπό τό ὄνομα τοῦ συγγενικοῦ του προσώπου, στή δοτική δηλώνει ρωμαϊκή ἐπίδραση¹⁷. Συνηθισμένο θρακικό¹⁸ ἀνθρωπωνύμιο εἶναι διαδομένο στή Μακεδονία¹⁹ (Θεσσαλονίκη²⁰, Βέροια²¹, Θάσο²²) καί τή Θρακο-

15. Ἀπό τήν περιοχή μόνο τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας ἔχουμε στή διάθεσή μας ἀπό τό ἐπιγραφικό ὑλικό δώδεκα παραδείγματα τοῦ ὀνόματος, βλ. Δ. Σαμσάρη, Τά ἀνθρωπωνύμια τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας κατά τή ρωμαϊοκρατία μέ βάση τίς ἐπιγραφικές μαρτυρίες, «Μακεδονικά» 22 (1982) 275. Πιά τήν παρουσία του στή γειτονική περιοχή τῆς Ἀμφίπολης, βλ. Μ. Hatzopoulos, Actes de vente d' Amphipolis, Athènes 1991, σ. 31, V, 6, σ. 52, XII, 5.

16. Στήν Ἄνδρο, Χίο, Δῆλο, Εὔβοια, Κάλυμνο, Κῶ, Λέσβο, Πάρο, Ρόδο, Σάμο, Σῦρο, Τήνο, Σαμοθράκη καί Θάσο, βλ. P. Fraser-E. Matthews, A Lexicon of Greek Personal Names, vol. I, Oxford 1987, σ. 43-44.

17. Ἐκτός ἀπό τή χρήση τῆς δοτικῆς γιά τό ὄνομα τοῦ τιμώμενου νεκροῦ, συνηθισμένη ἦταν καί ἡ αἰτιατική. Ἡ γενική πού εἶναι πιό σπάνια ἀπουσιάζει ἀπό ἀρκετές περιοχές, βλ. Α. Ριζάκη-Ι. Τουράτσογλου, Ἡ τυπολογία τῶν ἐπιτύμβιων μνημείων τῆς Ἄνω Μακεδονίας, «Ἀρχαία Μακεδονία» V/2 (1993) 1295.

18. Τό ὄνομα αὐτό χαρακτηρίστηκε ἀπό τόν D. Detsche, Die thrakischen Sprachreste, Wien 1957, σ. 513 ὡς θρακικό. Ἄποψη πού υιοθέτησε καί ὁ W. Tomaschek, Die Aiten-Thraker. Eine ethnologische Untersuchung, Wien 1980, σ. 38. Ἡ F. Papazoglou, Structures ethniques et sociales dans les régions centrales des Balkans à la lumière des études onomastiques, «Actes du VIIe Congrès international d' épigraphie grecque et latine (Constantza, 9-15 Septembre 1977)», București/Paris 1979, σ. 167 τό συγκαταλέγει ἀνάμεσα στά ἐγγώρια (προελληνικά) ὀνόματα. Τέλος, ὁ V. Georgiev, L' anthroponymie thrace. L' état actuel des recherches, «Pulpudeva» 2 (1978) 7, σημ. 1, ἀφοῦ ἀποκλείει τήν περίπτωση νά ἀποτελεῖ χεττιτικό δάνειο, λόγω τῆς συγγενείας του μέ τό χεττιτικό θεωνύμιο *Tarchu(nt)*-, ἀποδέχεται ὅτι πρόκειται πολύ πιθανόν γιά ὄνομα (πρωτο)φρυγικό πού κατάγεται ἀπό τήν ἰνδοευρωπαϊκή λέξη **(s)torg^wu-*, ἀπό τήν ὁποία προέρχεται τό γερμανικό ἐπίθετο *stark* (= δυνατός, ἰσχυρός). Σχετικά μέ τό πρόβλημα τοῦ τονισμοῦ τοῦ ὀνόματος, βλ. SEG 26 (1976-77) ἀρ. 770.

19. Ἀπό τήν εὐρύτερη περιοχή τῆς Μακεδονίας μᾶς εἶναι γνωστά 25 περίπου παραδείγματα τοῦ ὀνόματος, βλ. D. Samaris, La vallée du Bas-Strymon à l' époque impériale, «Δωδώνη», τευχ. Α' 18 (1989) 341.

20. IG, X², ἀρ. 296, 446, 849, 926. Μ. Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καί μνημείοις σωζομένοις, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 1986, ἀρ. 433, 434, 687. SEG 32 (1982) ἀρ. 649. G. Mihailov, Aspects de l' onomastique dans les inscriptions anciennes de Thessalonique, «Ἡ Θεσσαλονίκη μεταξύ Ἀνατολῆς καί Δύσεως. Πρακτικά Συμποσίου Τεσσαρακονταετηρίδος τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν (30 Ὀκτ. - 1 Νοε. 1980)», Θεσσαλονίκη 1982, σ. 81, 82, 83.

21. Βλ. Π. Πάντου, ΑΔ 32 (1977) χρόν. Β², σ. 226. SEG 34 (1984) ἀρ. 613.

Μοισία²³. Τό ὄνομα αὐτό, ιδιαίτερα ἀγαπητό στήν περιοχή τοῦ νομοῦ Σερρών, συναντᾶται γιά δεύτερη φορά στό Σιδηρόκαστρο²⁴, ἀλλά καί στίς Σέρρες²⁵ (ἀρχ. Σῆρις), Ἀμφίπολη²⁶, Ἄνω Ὀρεινή²⁷ καί Μέταλλα²⁸. Ἡ πλατιά χρήση τοῦ ὀνόματος ἐξάλλου ἀποδεικνύεται καί ἀπό τήν ποικιλία τῶν μορφῶν του: *Τωρκος, Τορκους, Τορκιων, Τορκατος, Τορκουλας, Τορκουατος, Τορκοπαιδης* καί *Τορκουπαιδης*²⁹.

Στ. 2-3. Μετά τή δοτική τοῦ ἀρσενικοῦ ἄρθρου τῶ ἡ ἀναζήτηση τοῦ βαθμοῦ συγγένειας τοῦ δωρητῆ μέ τό νεκρό συναντᾶ δυσκολία, λόγω τῆς δυσανάγνωστης λέξης πού ἀκολουθεῖ. Ἡ ἀνάγνωση, μέ κάθε ἐπιφύλαξη, τῆς δοτικῆς *πενθεριδεῖ*, ἀπό τή λέξη *πενθεριδεύς*³⁰ πού σημαίνει τό γυναικάδελφο, μπορεῖ νά θεωρηθεῖ πολύ πιθανή, παρόλο πού ἡ χρήση της εἶναι σπάνια.

Πιό συνηθισμένο βέβαια ἦταν τό γεγονός ἀνέγερσης ἐπιτύμβιου μνημεί-

G. Touchais, *Chronique des fouilles et decouvertes archéologiques en Grèce en 1984*, BCH 109 (1985) 813, 814, εἰκ. 124. A. Tatakis, *Ancient Boroea Prosopography and Society*, Μελετήματα Κ.Ε.Ρ.Α., ἀρ. 8, Athens 1988, σ. 330, 378, 402, 403, σμμ. 443, 468, σμμ. 301.

22. Βλ. IG, XII⁸, ἀρ. 510.

23. Γιά τήν περιοχή αὐτή ἔχουμε τριάντα περίπου παραδείγματα τοῦ ὀνόματος, βλ. G. Roghirc, *Thrace et daco-mésien: langues ou dialectes? «Thrace - Dacia»*, București 1976, σ. 345.

24. Βλ. P. Perdrizet, *Voyage dans la Macédoine Première*, BCH 18 (1894) 439. M. Δήμιτσα, ὅ.π., ἀρ. 843.

25. Βλ. Π. Παπαγεωργίου, Ἀρχαία ἀναθηματική στήλη ἐν Σέρραις, ἐφημ. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», ἀρ. φύλ. 1503, 6.3.1891, στίχ. 1-2. P. Parageorgiou, *Neuer archäologischer Fund in Serres*, «Berliner Philologische Wochenschrift» 25 (20 Juni 1891) 771-772. M. Δήμιτσα, ὅ.π., ἀρ. 821. V. Beševliev - G. Mihailov, *Starini iz Belomorieta, I. Antični nadpisi i Trakijski konici*, «Belomorski Pregled» 1 (1942) ἀρ. 1, 4.

26. Βλ. P. Perdrizet, ὅ.π., σ. 425, 426 (ἀρ. 7). M. Δήμιτσα, ὅ.π., ἀρ. 863.

27. Βλ. X. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, AD 31 (1976) χρόν. Β², σ. 311, πίν. 250γ. SEG 34 (1984) ἀρ. 676.

28. Βλ. P. Perdrizet, *Inscriptions de Philippes*, BCH 24 (1900) 306.

29. Στό νομό Σερρών μέ τίς ποικίλες μορφές του ἀπαντᾶται στίς Σέρρες (ἀρχ. Σῆρις), βλ. Π. Παπαγεωργίου, ὅ.π., στίχ. 1-2 τοῦ ἴδιου, *Neuer archäologischer...*, ὅ.π., σ. 771-772. M. Δήμιτσα, ὅ.π., ἀρ. 815, 816, 821, 824, στήν Ἀμφίπολη, βλ. M. Δήμιτσα, ὅ.π., ἀρ. 862, στήν Τούμπα, βλ. J. Roger, *Inscriptions de la région du Strymon*, RA 24 (1945) 46 καί στό Δραβῆσκο, βλ. Γ. Καφταντζῆ, Ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Σερρών καί τῆς περιφερείας της, τόμ. Α', Ἀθήναι 1967, ἀρ. 572. Πρὸς ἐπίσης V. Georgiev, *L'anthroponymie thrace...*, ὅ.π., σ. 7, σμμ. 1.

30. Βλ. H. Liddell - R. Scott, Μέγα λεξικόν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, Μτφρ. Ε. Μόσχου, τόμ. Γ', Ἀθήναι x.x. στή λ.

ου σέ σύζυγο (τῶ ἀνδρί, τῆ συμβίῳ) ἢ σέ συγγενεῖς ἀνιόντες (τῶ πάππῳ, τῶ πατρί, τῆ μητρί, τοῖς γονεῦσιν ἢ γονέουσιν), κατιόντες (τῶ παιδίῳ, τῶ υἱῶ, τῶ τέκνῳ, τοῖς τέκνοις, τῆ θυγατρὶ, τῆ ἐγγόνῳ, τοῖς ἐγγόνοις) καί πλάγιους (τῶ ἀδελφῶ, τῆ ἀδελφῆ, τῶ συνομαίμῳ³¹, τῆ ἀδελφιδῆ). Δέν ἀπουσιάζουν ὁμως καί παραδείγματα προσφορᾶς πρὸς τοὺς ἐξ ἀγχιστείας συγγενεῖς (τῶ γαμβρῶ³², τῆ πενθερᾷ³³, τῆ νίννῃ³⁴), ἀλλὰ καί πρὸς φίλους (τῶ φίλῳ), δασκάλους (τῶ παιδαγωγῶ), ἀπελευθέρους (τῆ ἀπελευθέρα, τοῖς ἀπελευθέροις), ἀκόμη καί σέ δούλους (τῆ θρεπτῆ)³⁵.

Στ. 3-4. Ἡ κοινότοπη, καταληκτικὴ τίς περισσότερες φορές, ἐπιτύμβια περίφραση *μνήμης χάριν*³⁶, κοινὴ καί σέ πολλές ἄλλες ἐπιγραφές τῆς περιοχῆς τῶν Σερρῶν, ἀλλὰ καί τῆς Μακεδονίας γενικότερα, ἀντικατέστησε τὴν παλιότερη ἐπίκληση πρὸς τὸ νεκρὸ *χαῖρε*.

Στ. 5. Τὸ θηλυκὸ κύριο ὄνομα *Θουβλα*, πιθανόν θρακικό, εἶναι μέχρι σήμερα ἄγνωστο. Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὴ σύζυγο τοῦ δωρητῆ καί ἀδελφὴ ταυτοχρόνως τοῦ νεκροῦ. Τὰ μεγαλύτερα σέ μέγεθος γράμματα, μέ τὰ ὅποια ἔχει χαραχθεῖ στό τέλος, δηλώνουν μεταγενέστερη χάραξη. Ὁ χαρακτὴς χρησιμοποίησε ὁμως τὴν ἴδια ἐπιμελημένη γραφή. Τὸ ὄνομα παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἀνθρωπωνυμολογία, γιατί συναντᾶται γιὰ πρώτη φορά.

Τὸ ἀπέριττο γενικά κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς δέν ἀφήνει περιθώριο γιὰ τὴ ἐξαγωγή πολύτιμων συμπερασμάτων, χρήσιμων γιὰ τὴν ἱστορία τῆς περιοχῆς, ὅπου βρέθηκε. Συμβάλλει ὁμως στὴν τοπικὴ προσωπογραφία, ἀφοῦ διευρύνει μέ τρία ἐπιπλέον ὀνόματα τὸ φτωχὸ ὀνοματολογικὸ κατάλογό της³⁷. Ἡ ἀνθρωπωνυμικὴ ἐπιπλέον καί προσωπογραφικὴ τῆς ἐξέταση

31. Βλ. H. Liddell - R. Scott, ὅ.π., τόμ. Δ', στή λ.

32. Βλ. M. Δήμιτσα, ὅ.π., ἀρ. 483.

33. Βλ. M. Δήμιτσα, ὅ.π., ἀρ. 99, 484.

34. Ἡ λέξη σημαίνει πεθερὰ ἢ γιαγιά, βλ. H. Liddell - R. Scott, ὅ.π., τόμ. Γ', στή λ. *νέννος*.

35. Δοῦλος ποῦ ἀνατράφηκε ὁμως σέ σπίτι, βλ. H. Liddell - R. Scott, ὅ.π., τόμ. Β', στή λ.

36. Ἀπαντᾶται πολὺ συχνά καί ὡς *μνείας χάριν* καί σπανιότερα ὡς *μνημοσύνης ἐνεκεν* ἢ μονολεκτικὰ ὡς *εὐχὴν*, *εὐτυχεῖτε*, *μνημεῖον*, *ἀνέθετο*, *ἀνέθηκεν*.

37. Σημειώνουμε τὰ γνωστὰ ἀπὸ τίς ἐπιγραφές ὀνόματα ποῦ μᾶς βοηθοῦν νά σχηματίσουμε μιὰ γενικὴ εἰκόνα τῆς σύνθεσης τοῦ πληθυσμοῦ: Ἀλέξανδρος, Ἀλεξάνδρα (ὀνόματα ἱστορικά μακεδονικά), Ἀρτεμιδώρα (ὄνομα θεοφόρο), Αὐρήλιος (ρωμαϊκὸ *gentilice*), Γναῖος (ρωμαϊκὸ βαπτιστικὸ), Δημέας (ὄνομα καθαρὰ ἑλληνικὸ), Δημήτριος

πιστοποιεί την ύπαρξη μικτού πληθυσμού στον αρχαίο οικισμό, ο οποίος, κατά τους αυτοκρατορικούς ακόμη χρόνους, συγκροτούνταν από τρεις εθνότητες: τούς γηγενείς Θράκες³⁸, τούς Μακεδόνες και τούς Ρωμαίους αποίκους. Όλοι τους συμμετείχαν, όπως διαπιστώνεται, από κοινού στην κοινωνική ζωή της πόλης.

Οι έπιγαμίες μεταξύ των δύο πρώτων, σύμφωνα πάντα με τό επιγραφικό κείμενο, αλλά και από άλλα επιγραφικά ευρήματα³⁹ της περιοχής⁴⁰, αποδεικνύεται ότι ήταν συνηθισμένο φαινόμενο⁴¹. Έτσι, ο έλληνοκλής καταγωγής Άβροκόμας, γιός του Άντιγόνου, φαίνεται συνεξευγμένος με τή θρακίσσα Θουβλα πού είχε άδελφό τόν επίσης θρακική καταγωγής Τορκος⁴².

(όνομα θεοφόρο και ιστορικό), Διονύσιος (όνομα θεοφόρο), Εισιγένης (όνομα θεοφόρο), Κλαυδία (ρωμαϊκό gentilice), Λουκειλιανός (ρωμαϊκό cognomen), Σελήνη (όνομα καθαρά έλληνικό), Σμίας (όνομα μακεδονικό), Τερέντιος (όνομα καθαρά έλληνικό) και Τορκος, πρβλ. επίσης D. Samsaris, Lavallée., ό.π., σ. 306 κ.έ.

38. Στην Ηράκλεια Σιντική παρουσία θρακικού πληθυσμού ήταν γνωστή από τήν έποχή ακόμη του Περσέα, βλ. Livius, XLII, 51: «*Ab Heraclea ex Sintis tria milia Thracum liberorum suum habebat*». Στη γειτονική περιοχή των Φιλίππων Θράκες διαπιστώνουμε, με βάση τίς θρακικές λατρείες και τήν ανθρωπωνυμολογία, μέχρι τό τέλος της ρωμαϊκής έποχής, βλ. Δ. Σαμσάρη, 'Ο έξελληνισμός της Θράκης κατά τήν έλληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα, διδ. διατριβή, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 115.

39. Πρβλ. τήν επίσης επιτύμβια επιγραφή από τό Σιδηρόκαστρο (συνοικία Κιρκασίων) πού σήμερα αγνοείται ή τύχη της: Σελήνη, Άλεξάνδρω τῷ ιδίῳ άνδρὶ και Τορκος και Εισι/γένης και Άλεξάνδρα/Άλεξάνδρω Διονυ/σίῳ τῷ πατρὶ έαυτῶν/μνήμης χάριν, βλ. Σ[τ ι β α ρ ο υ], 'Υπομνηματικά τινες σημειώσεις περί Δεμίρ Ίσσαρίου, «Παρνασσός» 2 (1878) 532.

40. Από τήν περιοχή του Σιδηροκάστρου προέρχονται άλλα πέντε επιγραφικά σύνολα πού χρονολογούνται στά αυτοκρατορικά χρόνια: το ένα είναι αναθηματικό και τά άλλα τέσσερα επιτύμβια.

41. Για τό κοινωνικό φαινόμενο των μικτών γάμων γενικότερα ανάμεσα σε Έλληνες και Θράκες, βλ. Δ. Σαμσάρη, 'Ο έξελληνισμός..., ό.π., σ. 118-132. Οι γάμοι αυτοί, γνωστοί από τόν 5ο ακόμη αϊ. π.Χ., αποτέλεσαν τό πιο άποδοτικό μέσο για τόν έξελληνισμό των θρακικών ανθρωπωνυμίων και της πολιτιστικής άφομοίωσης των Θρακών. Μικτοί γάμοι γίνονταν ακόμη και ανάμεσα σε Έλληνίδες και Θράκες, βλ. τ ο υ ίδι ο υ, ό.π., σ. 118.

42. Τό θρακικό όνομα Τορκος έμπλέκεται και σε άλλο μικτό γάμο, όπως φαίνεται από τήν αναπαράσταση γενεαλογικού δέντρου, σύμφωνα με κείμενο επιγραφής του 106 μ.Χ. πού βρέθηκε στην Κοινότητα Μετάλλων Σερρών, πρβλ. Δ. Σαμσάρη, ό.π., σ. 130. Από τό νομό Σερρών έχουμε στή διάθεσή μας μία ακόμη μαρτυρία για μικτό γάμο από επιγραφή πού ανακαλύφθηκε κοντά στό Μελενικίτσι, βλ. τ ο υ ίδι ο υ, ό.π., σ. 128, σημ. 9.

Ἡ ἀναφορά τῶν δύο ἐλληνικῶν καί δύο θρακικῶν ὀνομάτων δηλώνει ὅτι ὁ ἐκρωμαϊσμός δέν εἶχε βρεῖ μεγάλη ἀπήχηση στους κατοίκους αὐτῆς τῆς πόλης, ἢ ὅποια βρισκόταν ἀπομονωμένη στό ἐσωτερικό τῆς ἐνδοχώρας. Τό γεγονός αὐτό ἐξάλλου ἐνισχύεται καί ἀπό τήν καθολική ἀπουσία λατινικῶν ἐπιγραφῶν.

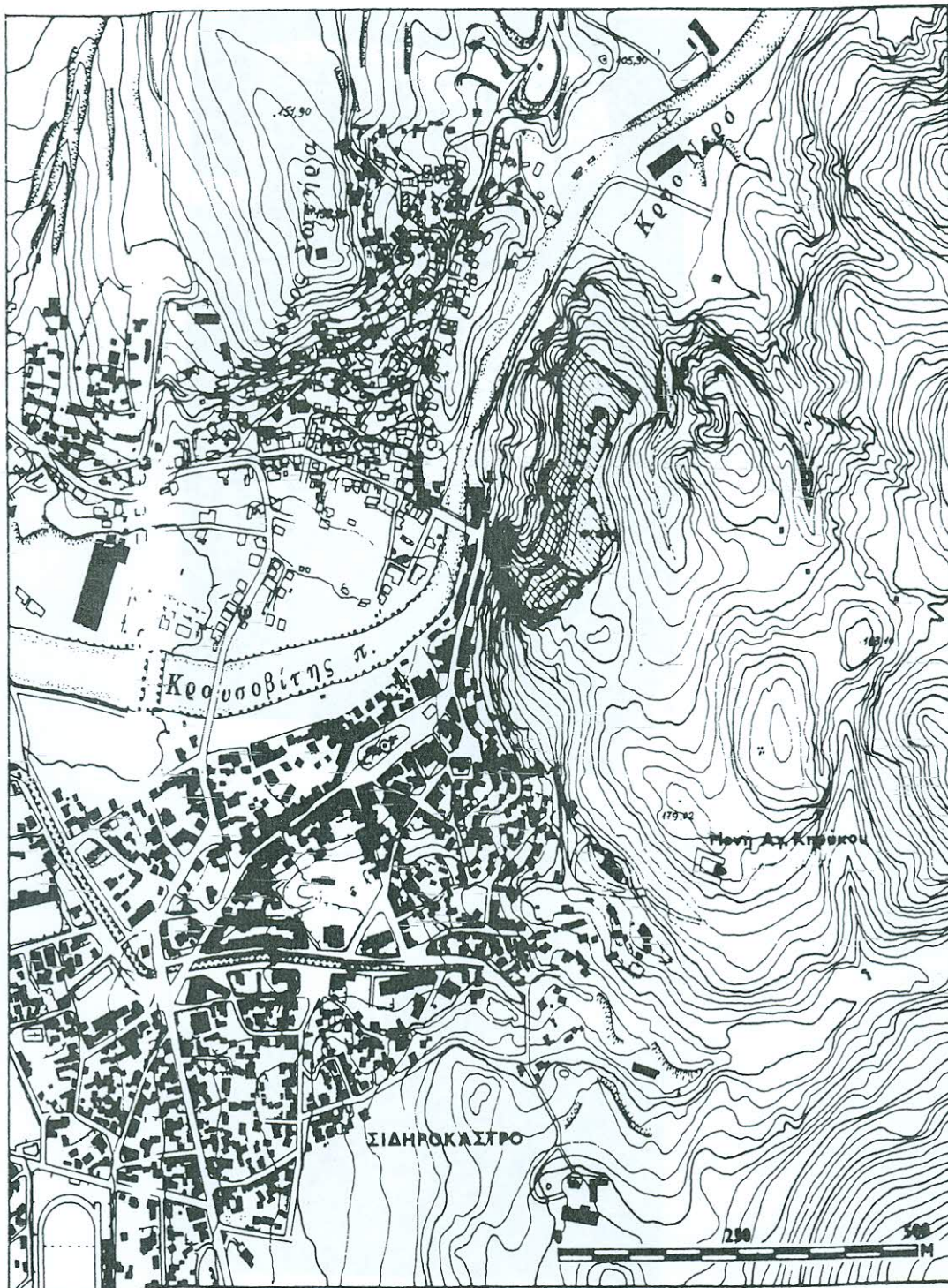
Ἡ θέση, τέλος, εὕρεσης τοῦ ἐνεπίγραφου «σήματος» τάφου βσηθᾶ στήν καλύτερη γνώση τῆς τοπογραφίας, ἀφοῦ προσδιορίζει τήν ὑπαρξη ρωμαϊκῆς νεκρόπολης πάνω στόν ἀρχαῖο δρόμο πού ἀκολουθοῦσε τήν κοίτη τοῦ ποταμοῦ Κρουσοβίτη καί ὀδηγοῦσε βορειότερα.

Ἡ παράλληλη ὁμως λειτουργία καί δεύτερης ρωμαϊκῆς νεκρόπολης στίς νότιες πλαγιές τοῦ γειτονικοῦ λόφου τοῦ «Σωτήρα» (τουρκ. ὀνομασία «Τόπ Μπαϊρ»), ἀπ' ὅπου προέρχονται τέσσερις ἄλλες ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τῶν αὐτοκρατορικῶν ἐπίσης χρόνων, μᾶς ἐπιτρέπει νά συμπεράνουμε ὅτι κατά τήν περίοδο αὐτή τό μεγάλο ἀστικό κέντρο τῆς Ἡράκλειας Σιντικῆς - μέ τήν ὅποια ἔχει ταυτιστεῖ τό Σιδηρόκαστρο⁴³ - παρουσίασε γιά διάφορους λόγους⁴⁴ σημαντική πληθυσμακή αὔξηση.

---

43. Σχετικά μέ τό πρόβλημα τῆς ταύτισης τῆς πρωτεύουσας τῆς Σιντικῆς, ἀπό τά χρόνια τῶν Ἀντιγονιδῶν ἀκόμη, μέ τή σημερινή πόλη τοῦ Σιδηροκάστρου, βλ. Π. Σαμσάρη, Ἄνεκδοτη ἀναθηματική ἐπιγραφή..., ὅ.π., σ. 109.

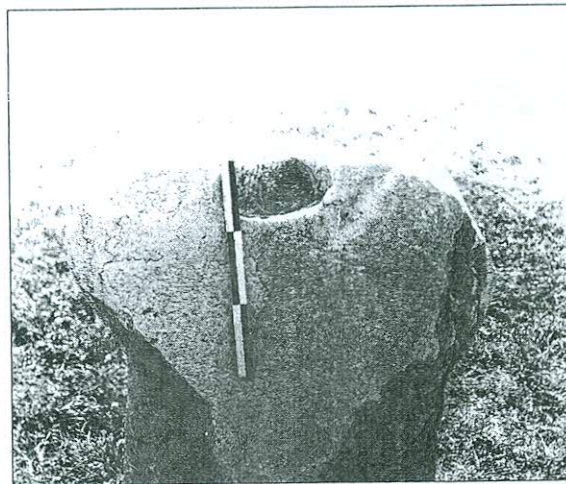
44. Ὡς πιθανότερος λόγος μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἡ προσέλκυση Ρωμαίων ἀποίκων γιά τήν ἐκμετάλλευση τοῦ ὑπόγειου μεταλλευτικοῦ πλούτου τῆς περιοχῆς, πού τήν περίοδο ἐκείνη ἦταν κέντρο ἐμπορίας σιδήρου, βλ. Π. Σαμσάρη, Νέος νεολιθικός οἰκισμός στό Ἀχλαδοχώρι Σιντικῆς, «Σίρις» 5 (1996) 30, σημ. 19.

Σχέδ. 1. Τοπογραφικό σχεδιάγραμμα του σύγχρονου οικισμού του Σιδηροκάστρου (Ν. Μουτσόπουλος).

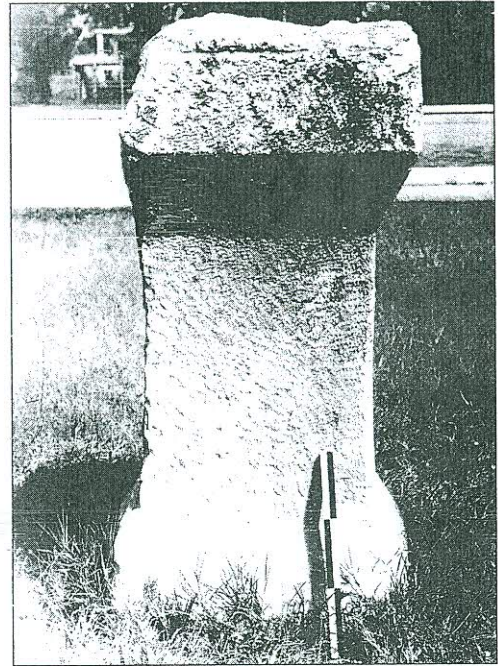
Εἰκ. 1. Ὁ ἐνεπίγραφος ἐπιτύμβιος θωμὸς.

Εἰκ. 2. Ἡ πάνω ἐπιφάνεια τοῦ ἐπιγράνου μέ τὸν τόμο.

Εἰκ. 3. Ἡ πίσω δεξιὰ γωνία τοῦ θωμοῦ.

Εἰκ. 4. Ἡ ἀριστερή πλευρά τοῦ θωμοῦ.

Εἰκ. 5. Ἡ πλάτη τοῦ θωμοῦ.

Εἰκ. 6. Τό κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς.